

บทที่ 2

การวิจารณ์วรรณคดีและประวัติการวิจารณ์

ความหมายของคำว่าวิจารณ์วรรณคดี และนิยามการวิจารณ์วรรณคดี

Encyclopaedia Britanica (เล่ม 6 หน้า 780) ให้ความหมายว่า “การอภิปรายเรื่องศิลปะอย่างมีเหตุผล และอย่างมีระบบ การอภิปรายนั้นเป็นการอธิบาย หรือประเมินค่าทั้งในทางเทคนิคและที่เกี่ยวกับศิลปะชั้นนั้นโดยตรง”

ศาสตราจารย์คุณรัฐจวน อินทรกำแหง กล่าวว่า “การวิจารณ์คือการพิจารณาเพื่อค้นหาข้อดีเด่นอะไรบ้าง ข้อบกพร่องอะไรบ้าง แล้วนำมาบอกให้ผู้อ่านได้ทราบข้อเสียและข้อดีนั้น อาจบอกเป็นคำพูด หรือเป็นคำเขียนก็ได้

การวิจารณ์หนังสือก็คือ การวิจารณ์และอธิบายลักษณะของบทประพันธ์เพื่อชี้ให้เห็นส่วนดีเด่นงดงามหรือจุดบกพร่องซึ่งแฝงอยู่ เพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นคุณค่าของหนังสือเล่มนั้น” (การเลือกหนังสือและโศดทัศน์วัสดุ ม. รามคำแหง 1515 หน้า 51)

ดร. เสริมจิตร สิงหเสนี ชี้แจงว่า ในด้านวรรณคดี คำว่าวิจารณ์ อาจหมายได้เป็น 3 ประการ คือ

1. การวิจารณ์วรรณคดี
2. บทความการวิจารณ์วรรณคดี
3. ข้อวิจารณ์วรรณคดี

และแบ่งการวิจารณ์ออกเป็น 8 ประเภท คือ

1. Impressionistic criticism การวิจารณ์ในแนวที่ว่าวรรณคดีแต่ละชั้นก่อให้เกิดความรู้สึกเช่นใดแก่ผู้วิจารณ์
2. Historical criticism การวิจารณ์วรรณคดีแต่ละชั้นโดยใช้ประวัติวิวัฒนาการของวรรณคดีประจำชาติ และเหตุการณ์แวดล้อมตัวผู้ประพันธ์ เป็นหลักในการพิจารณา

3. Textual criticism การพิจารณาค้นฉบับเดิมของวรรณคดีแต่ละชั้นนั้นมีลักษณะอย่างไร ทั้งเนื้อเรื่องและภาษา ในกรณีที่วรรณคดีเรื่องนั้นถูกดัดแปลงแก้ไขโดยบุคคลอื่น

4. Formal criticism การวิจารณ์วรรณคดีในแง่ของลักษณะการประพันธ์ โดยถือกฎเกณฑ์ที่ยอมรับนับถือว่าเป็นมาตรฐานสำหรับบทประพันธ์แต่ละชั้น

5. Judicial criticism การวิจารณ์วรรณคดีโดยมาตรฐานชุดใดชุดหนึ่งเป็นหลักในการพิจารณา เช่นมีการประกวดวรรณกรรม กรรมการมักกำหนดลงไปว่าวรรณกรรมที่ส่งเข้าแข่งขันจะต้องประกอบด้วยลักษณะใดบ้าง

6. Analytical criticism การวิจารณ์ในแง่ลักษณะของวรรณคดีโดยพิจารณาโครงสร้าง และส่วนประกอบต่าง ๆ โดยละเอียด

7. Moral criticism การวิจารณ์ในแง่ของอิทธิพลที่วรรณคดีแต่ละชั้นมีต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของคน

8. Mythic criticism การวิจารณ์ในแง่ว่า วรรณคดีแต่ละชั้นมีเนื้อหาและความหมายอันทำให้อาจจัดได้ว่าวรรณคดีชั้นนั้น ๆ เป็น “ลูกหลาน” ของวรรณคดีเก่าแก่เรื่องใด.....” (ความรู้เบื้องต้นในเรื่องวรรณคดีอังกฤษและวรรณคดีอเมริกัน ม. รามคำแหง 2515 หน้า 97-98)

ดร.เจตนา นาควัชระ ให้คำอธิบายว่า “วรรณคดีวิจารณ์ในความหมายที่กว้างที่สุดคือหมายถึงความคิดเห็นเกี่ยวกับวรรณคดีโดยไม่แยกระดับของความลึกซึ่งว่า วรรณคดีวิจารณ์เป็นระดับเบื้องต้น และวรรณคดีวิจารณ์เป็นระดับสูง” และอธิบายเพิ่มเติมว่า นักวิชาการในบางประเทศ เช่น เยอรมนี ใช้คำว่าวรรณคดีวิจารณ์ในความหมายของความคิดเห็นเกี่ยวกับวรรณคดี ซึ่งแสดงออกมาในรูปของการวิจารณ์หนังสือในหน้าหนังสือพิมพ์หรือนิตยสารต่าง ๆ ส่วนการแสดงความคิดเห็นในระดับวิชาการ ซึ่งมีระบบและวิธีการคิดค้นที่แน่นอน เขามักแยกออกเป็น ‘ศาสตร์แห่งวรรณคดี’.....เป็นแขนงหนึ่งของวรรณคดีวิจารณ์ ซึ่งเป็นคำรวมดั่งที่ใช้กันอยู่ในหลายประเทศ เช่น อเมริกา อังกฤษ และฝรั่งเศส และยังได้อภิปรายต่อไปว่า “นักวิจารณ์บางคนคิดว่าวรรณคดีวิจารณ์ควรจะทำหน้าที่แต่เพียงเป็นผู้อธิบายลักษณะวรรณคดี (Interpretation) คือให้คำอธิบายเท่านั้น ส่วนการวินิจฉัยคุณค่า

(Evaluation) นั้น เป็นเรื่องที่ไม่มีความจะตกลงกันได้ในกลุ่มนักวิจารณ์” นั่นก็คือว่า การวิจารณ์วรรณคดีของคณาจารย์ตะวันตกเป็นเรื่องของผู้มีการศึกษาชั้นสูง และมีประสบการณ์ของการอ่านมามาก จึงต่างก็เชี่ยวชาญพอที่จะใช้ความคิดเห็นของตนเองในการวิจารณ์ ไม่มีหลักตายตัวให้ตกลงเป็นอันเดียวกันได้ (โครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์, วรรณคดี : 2514 หน้า 1, 5)

เสรีयरโกเศศ* กล่าวว่าการวิจารณ์คือ “หลักความเห็นพิจารณาว่า สิ่งใดเป็นศิลปกรรมดีหรือเลวอย่างไร ท่านเรียกว่าวิจารณ์”

การให้คำวิจารณ์ถ้าแยกเป็นส่วนสัด ก็มีอยู่ 3 อย่างคือ

1. วิจารณ์ในแง่ความรู้สึกนึกคิดเห็นของตน เรียกว่า *จิตวิจารณ์* (Impressionistic criticism)
2. วิจารณ์ในแง่แปลหรือตีความหมาย เรียกว่า *อรรถวิจารณ์* (Interpretation criticism)
3. วิจารณ์ในแง่ให้คำพิพากษา เรียกว่า *วิพากษ์วิจารณ์* (Judicial criticism)

การให้คำวิจารณ์อย่างที่ 1 และอย่างที่ 2 เป็นเรื่องของความเห็นและความรู้สึกของบุคคลธรรมดาเป็นที่ตั้ง ไม่ได้ใช้หลักความรู้อะไรวิจารณ์ เพราะเป็นเรื่องรู้สึกศิลปะเฉพาะตัว อย่างที่ 3 เรียกว่าวิพากษ์วิจารณ์ ย่อมมีหลักใช้วินิจฉัยเป็นทำนองเดียวกับผู้พิพากษาอรรถคดี ธรรมดาผู้ซึ่งจะตัดสินอรรถคดีในศาลได้ต้องเป็นผู้พิพากษาซึ่งทรงคุณความรู้ทางนิติศาสตร์ และก่อนจะตัดสินให้คำพิพากษาได้ต้องพิจารณาคดีให้ถ่องแท้แน่ใจเสียก่อน แต่กระนั้นบางที่ยังต้องไปยุติเอาที่ศาลสูงสุดนี้มีฉันท การให้คำวิพากษ์วิจารณ์ศิลปกรรมก็มีฉันทนั้น”

และให้หลักวิพากษ์วิจารณ์ศิลปกรรม ตามที่ชาวตะวันตกใช้เป็นแนวการวินิจฉัย เพื่อให้ความเห็นดังคำพิพากษาเรื่องคุณค่าของศิลปกรรม ว่ามีลักษณะดีเลวสูงต่ำเพียงใดมีอยู่ด้วยกัน 6 ประการ

1. อารมณ์สะเทือนใจ (Emotion)
2. ความนึกคิดและจินตนาการ (Conception, Imagination)
3. การแสดงออก (Expression)
4. องค์ประกอบ (Composition)

* พระยาอนันตราชธน, ศาสตราจารย์

5. ท่วงท่าที่แสดง (Style)

6. เทคนิค (Technique)

(การศึกษาวรรณคดีในแง่ศิลปะ 2515 : หน้า 194)

ดร. วิทย์ ศิวะศรียานนท์ ให้ความหมายของการวิจารณ์ไว้ว่า คือการพิจารณา ลักษณะของบท ประพันธ์.....วิเคราะห์ความหมาย ของบทประพันธ์.....แสดงหลัก ศิลปะและแนวความคิดของผู้ประพันธ์ ซึ่งเป็นแนวทางในการแต่งหนังสือ นอกจากนั้น จะต้องเผยให้เห็น ความสัมพันธ์ ระหว่างส่วน ประกอบต่าง ๆ ของงานนั้น และชี้ให้เห็น ด้วยว่าแต่ละส่วนมีความสำคัญต่อส่วนรวมเพียงใด รวมความว่าการวิจารณ์คือ การแสดงให้เห็นว่าหนังสือนั้นมีลักษณะอย่างไร ทั้งในส่วนเนื้อเรื่อง ความคิดเห็น และทำนองแต่งเมื่อ ได้อธิบายลักษณะของหนังสือให้ผู้อ่านเข้าใจแล้ว จึงวินิจฉัยลงไปว่าหนังสือเล่มนี้ไม่ใช่อะไรควร จัดไว้ในชั้นไหน

คำอธิบายตอนต่อไปของ ดร.วิทย์ ศิวะศรียานนท์ กล่าวถึงนักวิจารณ์สมัยใหม่ เช่น ศาสตราจารย์โบลตัน (ผู้เขียน Shakespeare As A Dramatic Critic) “เห็นว่า” การวิจารณ์ที่ แท้ควรจะเป็นการอธิบายลักษณะของหนังสือ ให้ผู้อ่านเข้าใจเท่านั้น นักวิจารณ์ไม่ควรวินิจฉัย คุณค่าของหนังสือเลย ส่วนนักวิจารณ์สมัยเก่า (คริสต์ศตวรรษ 17) เห็นว่าการวิจารณ์คือ การวินิจฉัยคุณค่าของหนังสือโดยไม่ต้องกังวลที่จะทำความเข้าใจในลักษณะของหนังสือ เลย ในการพิจารณาคุณค่า นักวิจารณ์เหล่านี้ถือว่ามีพันธะของกวีโบราณ เช่น กวีกรีก และโรมันเป็นหลักเปรียบเทียบกับที่แท้จริง ถ้าเหมือนแบบ Classic คือทำตามแบบกรีกและ โรมันก็จัดว่าดี แต่ถ้าไม่เคารพกฎเกณฑ์เหล่านั้นก็ประเมินว่าเป็นวรรณกรรมที่ใช้ไม่ได้

ดร. วิทย์ ศิวะศรียานนท์ ให้ความเห็นต่อไปว่า การวิจารณ์ทั้ง 2 วิธี คือ การอธิบายลักษณะโดยไม่วินิจฉัยคุณค่า และการวินิจฉัยคุณค่าโดยไม่พยายามทำความเข้าใจ ในลักษณะของหนังสือเสียก่อน ย่อมบกพร่องทั้ง 2 วิธี จึงควรจะรวมวิธีทั้ง 2 นี้เข้าด้วยกัน จึงจะเป็นการวิจารณ์ที่แท้จริง.....การทำความเข้าใจและอธิบาย ลักษณะ ของหนังสือเป็นของ จำเป็น เพราะช่วยให้พิจารณาคุณค่าได้อย่างดี ส่วนการวินิจฉัยคุณค่าด้วยการตัดสินว่าดี หรือไม่ดีนั้นเป็นธรรมชาติธรรมดาของมนุษย์ แต่อย่างไรก็ตามการวินิจฉัยคุณค่านั้นเป็น เรื่องที่ขึ้นกับความคิดเห็นส่วนบุคคลอยู่เป็นอันมาก และแต่ละบุคคลย่อมเห็นแตกต่างกัน ได้เสมอ

ดร. วิทย์ สรุปรว่า “การวินิจฉัยคุณค่าเป็นการวินิจฉัยที่เกี่ยวกับอารมณ์ ความรู้สึกและรสนิยม ส่วนการเข้าใจและอธิบายลักษณะของหนังสือเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับ ปัญญา เหตุผล เหตุการณ์และเรื่องราวที่เป็นหลักฐานจริง ๆ การอธิบายลักษณะหนังสืออาจทำให้ละเอียดถูกต้องตามหลักวิทยาศาสตร์ได้แต่การวินิจฉัยคุณค่าไม่สามารถทำให้แน่นอนตายตัวได้” (วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ สมาคมภาษาและหนังสือ 2514 หน้า 285—288)

อาศัยข้อคิดและความเห็นต่าง ๆ ของผู้ทรงคุณวุฒิดังกล่าวมาแล้วข้างต้น เป็นแนวทางให้สรุปได้ว่า การวิจารณ์วรรณคดี คือการให้รรถาธิบายในแง่ต่าง ๆ เกี่ยวกับลักษณะของวรรณคดีที่นำมาวิจารณ์พร้อมทั้งประเมินคุณค่า ของวรรณคดีนั้น โดยใช้เกณฑ์อย่างใดอย่างหนึ่งอย่างไม่มีอคติ

สรุป

การวิพากษ์วิจารณ์เป็นธรรมชาติของมนุษย์ทั่วไปเกิดขึ้นเป็น ปฏิกริยาต่อสิ่งแวดล้อมและต่อพฤติกรรมของมนุษย์อื่น ๆ แต่ถ้ามมนุษย์วิจารณ์ไปโดยอาศัยอารมณ์ของแต่ละบุคคลอาจไม่ให้ความเป็นธรรมหรือไม่ถูกต้อง เพราะฉะนั้นจึงต้องมีเกณฑ์ (criteria) หรือแนวทาง (approach) ที่มีระบบ เป็นเครื่องช่วยในการฝึกฝนการวิจารณ์

โดยทั่วไปแล้ว นักวิจารณ์ลำดับขั้นตอนของการวิจารณ์วรรณคดีไว้เป็น 2 ขั้นตอนคือ

1. การอธิบายลักษณะ (วิเคราะห์) วรรณคดีนั้น ๆ
2. การประเมินคุณค่า หรือตัดสินคุณค่า

ความเป็นมาของการวิจารณ์วรรณคดีของตะวันตกโดยสังเขป

การวิจารณ์เป็นธรรมชาติธรรมชาติของมนุษย์ และการวิจารณ์วรรณคดีเป็นกิจกรรมที่เป็นสากลนิยม แต่ถ้ากระทำโดยอาศัยอารมณ์แต่ละคนในการวิจารณ์ก็อาจเป็นจิตวิสัยเกินไป จึงต้องมีระบบและหลักเกณฑ์ในการวิจารณ์ ระบบและหลักเกณฑ์บางประการของการวิจารณ์ในปัจจุบันนี้ มีรากฐานมาจากการวิจารณ์วรรณคดีตะวันตกเป็นส่วนใหญ่ หลักเกณฑ์เหล่านั้นถือว่าเป็นหลักเกณฑ์สากลที่ศึกษาและนำไปใช้กันทั่วไป จึงสมควรจะได้ศึกษาความเป็นมาของการวิจารณ์วรรณคดีตะวันตกเป็นพื้นฐานประกอบความรู้และความคิดด้วย

หนังสือวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ของ ดร. วิทย์ ศิวะศรียานนท์ ได้กล่าวถึง การวิจารณ์วรรณคดีในยุโรปตั้งแต่สมัยโบราณมาจนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ว่านักวิจารณ์ ต่างก็ยึดถือหลักการ *การวินิจฉัยคุณค่า* ในการวิจารณ์และได้ใช้วรรณคดีกรีกและโรมัน (Classic) เป็นมาตรฐานหรือเป็นแบบฉบับ การเปลี่ยนแปลงแบบกวีสมัยโบราณอย่างใกล้ชิดก็ตี การใช้เกณฑ์ต่าง ๆ ที่นักปราชญ์กรีกและโรมันบัญญัติไว้ก็ดี ถือว่าเป็นวิธีการแต่งหนังสือที่ดี ที่สุด และตัดสินได้เลยว่าวรรณคดีนั้นก็เป็นวนรณคดีชั้นดี โดยนัยตรงกันข้ามถ้าเรื่องใด ไม่เคารพกฎเกณฑ์เหล่านั้น ก็จะไม่ได้รับพิจารณาว่าควรแก่การยกย่องประการใด ๆ เลย

คริสต์ศตวรรษที่ 17 บัวโล (Nicolas Boileau 1636—1711) นักวิจารณ์ฝรั่งเศส ได้เขียนหนังสือชื่อ *Art Poétique* ได้ยืนยันแบบฉบับการแต่ง ตามแบบกรีกและโรมัน โดยชี้ เฉพาะเจาะจงลงไปทีเดียวว่า การแต่งวรรณคดีประเภทใด ควรเอาอย่างกวีโบราณผู้ใด เช่น การแต่งมหากาพย์ (Epic) จะต้องเอาแบบโฮเมอร์ (Homer) หรือเวอร์จิล (Virgil) อย่าง เกร่งกรวด การแต่งละครประเภทโศกนาฏกรรม (Tragedy) และสุขนาฏกรรม (Comedy) ก็ ต้องมีแบบแผนเฉพาะดังที่ อริสโตเติล (Aristotle 384—322 ก่อน ค.ศ.) เขียนไว้ในหนังสือ *Poetics* ทฤษฎีการวิจารณ์โดยยึดวรรณกรรมกรีกและโรมันเป็นมาตรฐานของบัวโลนี้ ถือ กันว่าเป็นตำราวรรณคดีวิจารณ์ที่ยอมรับนับถือกันตลอดเวลา 2 ศตวรรษ คือ ตั้งแต่คริสต์- ศตวรรษที่ 17 จนถึงศตวรรษที่ 18 แม้นักวิจารณ์วรรณคดีอังกฤษที่มีชื่อเสียงอื่น ๆ เช่น ดรายเดน (Dryden) โป๊ป (Pope) แอดดิสัน (Addison) และจอห์นสัน (Johnson) ก็เห็นด้วยกับบัวโล แม้ “การอธิบายการวิจารณ์” (Essay on Criticism) ของโป๊ปก็มีทฤษฎี เหมือนบัวโลนั่นเอง

ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้มีนักวิจารณ์ที่เห็นแปลกแตกต่างออกไปจากบัวโล ที่ สำคัญคือชาโตบริองด์ (Chateaubriand 1768—1848) และมาดาม เดอ สตาเอล (Madame de Staël) ท่านเหล่านี้ให้ความคิดใหม่ในการวิจารณ์ โดยถือ *สิ่งแวดล้อม* เป็นเกณฑ์ ตัดสินพิจารณาวินิจฉัยคุณค่าโดยกล่าวว่า ขนบธรรมเนียม ศาสนา การศึกษา ความเจริญ ของวัตถุตลอดจนถึงฟ้าอากาศล้วนมีส่วนสัมพันธ์กับวรรณคดีทั้งสิ้น เราจะแยกการตัดสิน คุณค่าของวรรณคดี โดยไม่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ไม่ได้ วรรณคดีเรื่องหนึ่ง ๆ แห่งสมัย หนึ่ง ๆ ย่อมมีสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ แตกต่างกัน อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมย่อมทำให้วรรณคดีแตกต่าง การประเมินคุณค่าก็ย่อมจะต้องแตกต่างกันไปด้วย

หนังสือ “ว่าด้วยวรรณคดี” (De la littérature) ของมาตาม เดอ สตาเอล ก็มีใจความสำคัญเช่นเดียวกัน คือ เห็นความสำคัญของสังคมหรือสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ต่อวรรณคดี เช่นวรรณคดีของชนชาติยุโรปทางแถบเหนือ จะผิดแปลกจากวรรณคดีของชาวยุโรปแถบใต้ตามลักษณะดินฟ้าอากาศ เพราะดินฟ้าอากาศเป็นสิ่งแวดล้อมที่ทำให้คนในแถบต่างๆ มีความรู้สึกนึกคิดแตกต่างกัน และความคิดที่แตกต่างกันนี้ย่อมปรากฏอยู่ในวรรณคดีเสมอ และมาตาม เดอ สตาเอลยังกล่าวต่อไปว่า ใครจะชอบวรรณคดีอย่างแถบเหนือ หรือแถบใต้นั้นไม่ใช่สิ่งสำคัญนักเพราะ การวินิจฉัยคุณค่าตามความชอบหรือความพอใจของแต่ละบุคคลนั้นเป็นเรื่องของความรู้สึกส่วนตัว ย่อมแตกต่างกันออกไป ได้เสมอและจะถือความเห็นส่วนบุคคลเป็นข้อตัดสินขั้นสุดท้ายของวรรณคดีเรื่องใด ๆ นั้นไม่สมควร

คำกล่าวของมาตาม เดอ สตาเอล ในตอนท้ายนั้นนับว่าสำคัญมาก เพราะเท่ากับเปลี่ยนแปลงการตัดสินตามแบบเก่าที่เคยใช้กันมานับร้อย ๆ ปี นั่นก็คือ ถือว่าการอธิบายหรือการอธิบายลักษณะของวรรณคดี (Interpretation) เป็นสิ่งสำคัญในการตัดสิน เพราะผู้พิจารณาวรรณคดีนั้นๆอาจวิเคราะห์ สอบสวน และพิจารณาได้อย่างมีหลักเกณฑ์ ส่วนการวินิจฉัยตัดสินคุณค่าแบบเก่า นั้น เป็นการประเมินค่าที่เอาหลักการแต่งของคนต่างสมัยกันมาเป็นเกณฑ์พิจารณาตัดสิน ซึ่งย่อมไม่เหมาะสมกับวรรณคดีทุกสมัยของคนทุกชาติ

เกณฑ์พิจารณาวรรณคดีโดยใช้ลักษณะสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก และการไม่นำเอาวรรณคดีต่างๆ ไปเปรียบเทียบกับวรรณคดีกรีกและโรมันนั้น นับเป็นความก้าวหน้าสำคัญยิ่งของการวิจารณ์วรรณคดีและได้รับความเห็นด้วยเป็นอันมากในวงการวรรณคดีในขณะนั้น

ซาโตบริงด์ และมาตาม เดอ สตาเอล เป็นผู้ริเริ่มแนวคิดในการวิจารณ์นี้ แต่ผู้ที่วางหลักเกณฑ์ให้แนวคิดในการวิจารณ์นี้เป็นแนววิทยาศาสตร์ที่แท้จริงนั้นคือ แซงต์ เบอฟ (Sainte Beuve 1804–69) แซงต์ เบอฟ ถือว่าการวิจารณ์วรรณคดีนั้น ผู้วิจารณ์จะต้องพยายามเข้าใจวรรณคดีเหล่านั้น และอธิบายเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับวรรณคดีเรื่องนั้นเสียก่อนอย่างถ่องแท้ แล้วจึงจะวินิจฉัย แต่บางทีแซงต์ เบอฟ ก็ไม่ได้วินิจฉัยเป็นแต่อธิบายลักษณะเท่านั้น และการอธิบายลักษณะนั้น แซงต์ เบอฟ พยายามรักษาเหตุผล หลักฐานอย่างระมัดระวังจนใกล้เคียงกันกับการพิสูจน์ทดลองทางวิทยาศาสตร์มาก แต่กระนั้นแซงต์ เบอฟ ก็ไม่เคยอวดอ้างเลยว่าวิธีการของเขานั้นถูกต้องที่สุด เพราะแซงต์ เบอฟ ถือว่ามนุษย์ผู้ประกอบศิลปะเป็นสิ่งซับซ้อนและยากยิ่งเกินกว่าที่จะใช้ทฤษฎีใด ๆ ตัดสินให้ครบถ้วนได้

นักวิจารณ์ฝรั่งเศสอีกท่านหนึ่ง คือ แตน (Taine 1828–1893) ได้ใช้แนวคิดและวิธีของแซงต์ เบอฟ อย่างเข้มงวดยิ่งขึ้น แตนจะกล่าวถึงวรรณคดีภายในหัวข้อเรื่อง 3 ประการเท่านั้น คือ **เชื้อชาติ กาล และสถานที่** เพราะถือว่าเรื่องทั้ง 3 ข้อนี้เท่านั้นที่มีหลักฐานยืนยัน สอบสวน ได้แน่นอน

นักวิจารณ์ฝรั่งเศส อื่น ๆ เช่น อนาตล ฟรังส์ (Anatole France) เนื่องจากได้รับอิทธิพลความคิดของ แซงต์ เบอฟ และมาตาม เดอ สตาเอล เป็นสำคัญ มีความเห็นว่าการวิจารณ์นั้นจะทำให้เป็นวิทยาศาสตร์อย่างแท้จริงไม่ได้ หรือทำได้ก็แต่เฉพาะบางอย่างเท่านั้น เพราะฉะนั้นการวิจารณ์ใด ๆ ที่จำเป็นจะต้องวินิจฉัยคุณค่าตามอารมณ์ของผู้วิจารณ์ ก็ไม่เรียกว่า การวิจารณ์ แต่เรียกว่า **ข้อสังเกต (Impression)** แทน และถือว่าเป็นความคิดเห็นเฉพาะตัวของผู้วิจารณ์ ไม่มุ่งหมายให้ผู้ใดยึดถือ

แม้จะใช้หลักการวิจารณ์ตามแนวทางทั้งสองนี้แล้ว แต่ก็ยังมีนักวิจารณ์สำคัญในช่วงเวลาคริสต์ศตวรรษ ที่ 19 ที่ยังใช้ความคิดเห็นของตนเป็นหลักตามแบบเดิมอยู่ นักวิจารณ์อังกฤษ เช่น **โทมัส คาร์ไลล์ (Thomas Carlyle) เฮซลิตท์ (Hazlitt) และ แลมป์ (Lamb)** ยัง **วินิจฉัยคุณค่าด้วยความคิดที่ตนชอบหรือไม่ชอบวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ** การวิจารณ์จึงเรียกได้ว่า **ไม่มีกฎเกณฑ์แน่นอน** ยังต้องอาศัยความสามารถและความรอบรู้ในทางวรรณคดีของผู้วิจารณ์แต่ที่นักวิจารณ์สามารถวิจารณ์ ได้อย่างดีไม่สู้ผิดพลาดมากนักก็เพราะความรู้ความสามารถส่วนตัวของนักวิจารณ์นั่นเอง

ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ทฤษฎีต่าง ๆ ยังคงดำเนินไปตามความคิดเห็นของนักวิจารณ์ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 แต่เนื่องจากความคิดของนักวิจารณ์ไม่หยุดนิ่ง จึงมีทฤษฎีการวิจารณ์เกิดขึ้นอีก เป็นทฤษฎีที่อาศัยแนววิทยาศาสตร์ นำเอาวิธีการของวิทยาศาสตร์มาใช้ในการวิจารณ์วรรณคดี หลักการใหญ่ของทฤษฎีแนววิทยาศาสตร์นี้ กล่าวโดยสรุปมีดังนี้คือ

1. นักวิจารณ์รับว่าบทประพันธ์หนึ่งแตกต่างไปจากบทประพันธ์อีกบทหนึ่ง เพราะเป็นคนละชนิดหรือคนละแนวกัน **วรรณกรรมแต่ละชั้นที่แตกต่างกัน ย่อมเป็นผลให้การวิจารณ์แตกต่างกันไปด้วย**
2. นักวิจารณ์จะศึกษาค้นคว้าหาคุณสมบัติต่าง ๆ ของบทประพันธ์นั้น ๆ และนำมาพรรณนาชี้แจงโดยละเอียดแจ่มแจ้ง โดยถือว่าไม่มีกฎเกณฑ์อันใดที่กวีจะต้องเคารพในการ

แต่งตายตัวลงไป วรรณคดีแต่ละชิ้นก็ย่อมมี **ลักษณะประจำของตน** ๗ ประมวลกันเข้าเป็นกฎเฉพาะเรื่องเป็นเรื่อง ๆ ไป นักวิจารณ์มีหน้าที่แสดงให้เห็นลักษณะเหล่านี้ แม้บทประพันธ์แบบ Classic ที่เคยเป็นที่นับถือกันมากนั้นอันที่จริงก็แต่งไปตามที่ผู้แต่งเห็นชอบโดยไม่ได้อาศัยกฎเกณฑ์ เพราะกฎเกณฑ์การประพันธ์นั้นรวบรวมขึ้นจากบทประพันธ์เหล่านั้นในภายหลังต่างหาก จึงไม่ควรใช้กฎอันใดมากำหนดลักษณะการประพันธ์ การวิจารณ์วรรณคดีเรื่องใดก็ตามต้องทำไปเป็นเอกเทศตามลักษณะของวรรณคดีเรื่องนั้น

3. นักวิจารณ์จะต้องถือว่ามาตรฐานและหลักเกณฑ์ในการวิจารณ์ **จะต้องเปลี่ยนแปลงไปไม่ถาวรตายตัว** ผู้แต่ง ผู้อ่าน และผู้วิจารณ์ก็เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ความรู้สึก รสนิยมและค่านิยมทางสังคมก็ไม่คงที่ วรรณคดีก็ตกอยู่ในกฎแห่งวิวัฒนาการนี้เช่นกัน เพราะฉะนั้นก็ย่อมไม่มีทฤษฎีในการวิจารณ์ที่ถาวร ย่อมต้องเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการเสมอ

นักวิจารณ์ในกลุ่มนี้ที่มีชื่อเสียง ได้แก่ แมททิว อาร์โนลด์ (Matthew Arnold) ชาวอังกฤษ จูล เลอแมตร์ (Jules Lemaitre) และอนาตล ฟรังส์ ชาวฝรั่งเศส เป็นต้น **การวิจารณ์วรรณคดีตะวันตกในปัจจุบัน**

การวิจารณ์วรรณคดีเป็นกิจกรรมที่นิยมกันแพร่หลายในหมู่มุสโสลิมในทวีปยุโรปคู่กันไปกับการศึกษาวรรณคดีและนิยมว่า “กลุ่มชนที่มีปัญญาสูงมีประสบการณ์ในการอ่านจะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับวรรณคดีที่ตนรู้จัก, ครูบาอาจารย์ไม่นิยมกฎเกณฑ์ที่ตายตัวเกี่ยวกับการอ่าน โดยถือเสียว่าแต่ละคนก็เชี่ยวชาญพอที่จะไปหากฎเกณฑ์ของตนเองได้” (วรรณคดี : โครงการตำรา พ.ศ. 2514 หน้า 4)

อย่างไรก็ตาม ดร. วิทย์ ศิวะศรียานนท์ ได้ชี้แจงว่าแนววรรณคดีวิจารณ์อาจจัดเป็นกลุ่มใหญ่ได้ดังนี้

1. แนววิจารณ์ที่ยึดจิตวิทยาเป็นหลัก

นักวิจารณ์กลุ่มนี้ได้รับอิทธิพลต่าง ๆ ในทางจิตวิทยา สาขาจิตวิเคราะห์ คือ อิทธิพลของ ฟรอยด์ อาดเลอร์ และจุง เป็นต้น

นักวิจารณ์ในกลุ่มจิตวิทยามีหลักกว้าง ๆ ที่ถกพร้อมกันดังนี้คือ

1.1 ถือตามทฤษฎีของฟรอยด์ว่า วรรณคดีเป็นการแสดงออกของธรรมชาติฝ่ายต่ำ (id) ที่มีอยู่ในจิตใต้สำนึกของมนุษย์ ศิลปิน นักเขียนหรือกวีทั้งหลายเป็นผู้มีอารมณ์รุนแรง

ผิดปรกติ อารมณ์รุนแรงนี้จะถูกกดอยู่ในจิตใต้สำนึก และจะระบายอารมณ์รุนแรงเหล่านั้นออก เป็นงานศิลปะ (หมายรวมทั้งงานประพันธ์ด้วย) งานของกวีและนักประพันธ์ทั้งหลายนั้น คือเครื่องบรรเทาอารมณ์อันเคร่งเครียดอันเนื่องแต่ความกดดันนั่นเอง

1.2 นักวิจารณ์กลุ่มนี้เห็นว่าวรรณคดีชั้นใดจะจัดว่าดีหรือไม่เพียงไร ก็อยู่ที่ว่า วรรณคดีเรื่องนั้นเผยสิ่งที่เร้นอยู่ภายใต้จิตสำนึกของมนุษย์เพียงไร ถ้าเปิดเผยได้ดีมากวรรณคดี นั้นก็มีคุณค่ามาก

1.3 นักวิจารณ์กลุ่มจิตวิทยานี้ ถือว่าการพยายามกด จำกัด หรือวางกรอบให้อารมณ์ของมนุษย์ (โดยเฉพาะอารมณ์เพศ) เป็นเครื่องทำลายบุคลิกภาพของมนุษย์ ซึ่ง วรรณคดีที่ดีจะต้องไม่ส่งเสริมให้มีการกระทำเช่นนั้น เพราะฉะนั้นวรรณคดีเรื่องใดจะดี มีคุณค่าหรือไม่ ก็อยู่ที่ว่าวรรณคดีเรื่องนั้นสกัดกั้น ขัดขวาง หรือเก็บกดอารมณ์ของมนุษย์ เพียงไร วรรณคดีใดส่งเสริมด้านการเก็บกดอารมณ์มากเพียงไร ก็ยิ่งไร้คุณค่ายิ่งขึ้นเพียงนั้น แต่วรรณคดีที่ดีก็จะเป็นเช่นเดียวกับหลักศีลธรรมและขนบธรรมเนียมที่ดี ย่อมส่งเสริมให้คน เห็นความน่าอภิรมย์ของชีวิต และบุคลิกภาพไม่ถูกเก็บกดจนเกินไป

2. แนววิจารณ์ที่ยึดถืออิทธิพลต่าง ๆ ของสังคม

นักวิจารณ์ในกลุ่มนี้มีความเห็นว่า สังคมมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของมนุษย์ วรรณคดีที่ดีควรแก่การยกย่องต้องเป็นวรรณคดีประเภทที่ แสดงให้เห็นโครงสร้าง บรรทัดฐาน ค่านิยมและอิทธิพลต่าง ๆ ของสังคมอย่างชัดเจน เหตุ ฉะนั้นตัวบุคคลในวรรณคดี จึงควรที่จะเป็นตัวแทนของชนชั้นต่าง ๆ มีบทบาทไปตาม ลักษณะของชนชั้นที่ตนเป็นตัวแทน ไม่มีความคิดจิตใจเป็นอิสระแปลกไปจากกลุ่มของตน

นักวิจารณ์ในกลุ่มนี้ยังได้ประสมประสานแนวคิด เรื่องอิทธิพลของสังคม (หรือสิ่งแวดล้อม) นี้เข้ากับลัทธิการเมืองด้วย จึงเกิดมีกลุ่มย่อย โดยเฉพาะกลุ่มสังคมนิยมซึ่งมี หลักเกณฑ์ในการพิจารณาวรรณคดีที่เป็นรายละเอียดลงไปคือ

2.1 กลุ่มสังคมนิยม เห็นว่าความก้าวหน้าของสังคมจะเกิดขึ้นได้ด้วยการต่อสู้ ระหว่างชนวรรณะ และด้วยการปฏิวัติ

2.2 วรรณคดีที่ดีจะต้องส่งเสริมการต่อสู้เพื่อชัยชนะของผู้นิยมในลัทธิการเมืองแนวสังคมนิยม พระเอกคือผู้นำในการต่อสู้ ส่วนผู้ร้ายคือผู้ขัดขวางการปฏิวัติซึ่งทำลายชั้นวรรณะของบุคคล ฉะนั้นเกณฑ์ในการตัดสินวรรณคดีว่าดีหรือไม่ดีเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับหลักที่ว่าวรรณคดีนั้นชักจูงส่งเสริมให้มีการปฏิวัติหรือไม่ ถ้าทำได้ดีมาก วรรณคดีนั้นก็ได้รับการพิจารณาตัดสินว่าเป็นวรรณคดีที่ดีมาก ส่วนวรรณคดีที่หลบเลี่ยงปัญหาทางสังคม หรือในบางกรณี วรรณคดีที่เชิดชูศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีและยกย่องชนชั้นสูง ชั้นกลาง หรือผู้ลงทุนย่อมขัดกับหลักการของนักวิจารณ์แนวสังคมนิยมกลุ่มนี้ และย่อมได้รับการประณามว่าเป็นวรรณคดีไร้คุณค่า

ในด้านการศึกษาทั่วไปผู้ทรงคุณวุฒิทางวรรณคดีทั้งที่เป็นผู้ศึกษา ผู้อ่าน ผู้แต่ง และกวี ถือเป็นหน้าที่ส่วนหนึ่งของคนที่จะวิจารณ์วรรณคดีอย่างมีหลักวิชา และตั้งแต่ประมาณ ค.ศ. 1900 มาแล้วแนวการวิจารณ์ได้ก้าวหน้าไปมากในเยอรมนีและอเมริกา แต่ในประเทศในยุโรปโดยทั่วไปในช่วงเวลานั้นมักมีความโน้มเอียงไปทางอนุรักษนิยม และให้ความสนใจแก่หนังสือที่พิสูจน์ได้แล้วว่าเป็นหนังสือที่อยู่ในความสนใจของประชาชนมาเป็นเวลานาน และไม่สู้จะนิยมชมชื่นกับวรรณคดีร่วมสมัยมากนัก

อย่างไรก็ตาม ความก้าวหน้าในทางวิจารณ์ที่นำเอาหลักจิตวิเคราะห์และลัทธิการเมืองเข้ามาใช้เป็นแนวการวิจารณ์ทำให้มีชมรมหรือกลุ่มนักวิจารณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นดังกล่าวแล้วข้างต้น ประมาณ ค.ศ. 1930 ก็ได้เริ่มมีนักวิจารณ์ที่มีแนวความคิดในทางวิจารณ์อีกแนวหนึ่งคือกลุ่มนักวิจารณ์ใหม่

3. กลุ่มนักวิจารณ์ใหม่ (The New Critics)

แนวความคิดในการวิจารณ์ของกลุ่มนี้ ค่อย ๆ เริ่มก่อตัวขึ้นมาโดยลำดับจากนักวิจารณ์อเมริกัน อังกฤษ และเยอรมันเมื่อประมาณ ค.ศ. 1930 และต่อมาประมาณ ค.ศ. 1946—1949 ก็มีหลักเกณฑ์สำหรับเป็นแนวทางพิจารณาวรรณคดีอย่างแน่นอนชัดเจน และเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อวงการวิจารณ์เป็นอันมาก นักวิจารณ์ที่มีชื่อเสียงเด่นในกลุ่มนี้ได้แก่ ไอ.เอ. ริชาร์ดส์ (I.A. Richards) ที.เอส. อีเลียท (T.S. Eliot) วิลเลียม เอมพสัน (William Empson) จอห์น โครว (John Crowe) และเอลเลน เทต (Ellen Tate)* เป็นต้น

* Ellen Tate พังถึงแก่กรรมเมื่อ กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2522

หลักเกณฑ์ที่กลุ่มวิจารณ์ใหม่ใช้เป็นแนวทางพิจารณาวรรณคดีมีดังนี้

3.1 การศึกษาวรรณคดีโดยแบ่งออกเป็นยุคสมัย ตามลำดับกาลเวลาก็ดี การเน้นเรื่องแวดล้อมของวรรณคดีจนเกินไปก็ดี ทำให้การวิจารณ์ไม่ได้ผลดี เพราะฉะนั้นควรศึกษาและวิจารณ์วรรณคดีเรื่องใด ๆ ก็ตามเป็นเอกเทศโดยเฉพาะ ไม่ควรเพ่งเล็งให้ความสำคัญแก่สมัยที่แต่ง ผู้แต่ง ตลอดจนลักษณะสังคมของวรรณคดีเรื่องนั้นจนเกินไป *คุณค่าอันแท้จริงของวรรณคดีนั้นอยู่ที่ตัววรรณคดีเรื่องนั้น* องค์ประกอบอื่น ๆ เป็นแต่การช่วยให้เข้าใจวรรณคดีนั้นดีขึ้นเท่านั้น จึงมีความสำคัญเป็นรองและนักวิจารณ์จะต้องวางน้ำหนักความสำคัญของการวิจารณ์ให้ถูกต้องเสียตั้งแต่ในขั้นต้น มิฉะนั้นการวิจารณ์นั้นจะผิดวัตถุประสงค์ในการวิจารณ์ จะกลายเป็นการศึกษาเรื่องสมัยแต่งหรือประวัติผู้แต่งไป

3.2 นักวิจารณ์กลุ่มนี้ถือว่า *วรรณคดีเป็นเครื่องให้ความบันเทิงใจ* การให้ความบันเทิงใจคือหน้าที่สำคัญที่สุดของวรรณคดี นักวิจารณ์จึงไม่ควรห่วงศีลธรรม คติสอนใจเหมือนอย่างกลุ่มนักศีลธรรมนิยม (moralists) ซึ่งถือว่านักเขียนจะต้องยึดถืออยู่เสมอว่าเป็นหน้าที่ของตนที่ว่าต้องทำให้โลกนี้ดีขึ้น “it is always a writer's duty to make the world better” (Dr. Johnson ใน Preface to Shakespeare) เพราะฉะนั้นนักวิจารณ์ในกลุ่มใหม่นี้มีความเห็นว่าถ้าเรื่องใดแต่งดี ประกอบด้วยศิลปะการแต่ง ให้ความอภิรมย์แก่ผู้อ่านแล้ว แม้มิใช่เรื่องที่เป็นคติ ที่ปลุกใจ หรือที่เร้าความรู้สึกในแง่ศีลธรรมก็ตาม ก็จัดได้ว่าเป็นวรรณคดีที่ดี

3.3 นักวิจารณ์ในกลุ่มนี้ เน้นศิลปะของการแต่งว่าสำคัญกว่าเนื้อเรื่อง ๆ จะเป็นเรื่องอะไรก็ได้ แต่ถ้ามีวิธีการเรียบเรียงอย่างมีศิลปะแม้เรื่องง่าย ๆ ฟ้น ๆ ก็จะมีคามหมายอย่างยิ่งในวงการวรรณคดี เพราะฉะนั้นนักวิจารณ์กลุ่มนี้จึงสนใจวิเคราะห์ส่วนต่าง ๆ ของวรรณคดีอย่างละเอียดลึกซึ้ง การใช้คำและความหมาย การใช้ลักษณะการแต่ง โครงสร้าง สัญลักษณ์ สไตล์ เทคนิคตลอดจนแนวโน้มและปรัชญาต่าง ๆ ที่มีอยู่ในวรรณคดีนั้น ๆ จะเป็นเรื่องที่นักวิจารณ์นำมาพิจารณาทำนองอธิบายลักษณะจนสามารถชี้แจงได้อย่างชัดเจน

3.4 นักวิจารณ์ในกลุ่มนี้เห็นว่าการวิจารณ์ก็เป็นศิลปะอย่างหนึ่ง มีหน้าที่ให้ความเข้าใจในคุณสมบัติของวรรณคดี และขณะเดียวกันบทวิจารณ์นั้นยังเป็นเครื่องให้ความ

บันเทิงใจ เช่นเดียวกับวรรณคดีเรื่องนั้นอีกด้วย หน้าที่ของการวิจารณ์จึงกว้างขวางขึ้น
ในฐานะที่มีคุณค่าทางศิลปะประกอบอยู่ด้วย (วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ : ดร. วิทย์
ศิวัชรยานนท์)

3.5 นักวิจารณ์ในกลุ่มนี้มีเจตนาจะแนะนำแนวทางให้คิดมากกว่าการพยายามวางกฎ-
เกณฑ์ใดๆ ตายตัว เน้นการปฏิบัติมากกว่าการวางทฤษฎีและสนใจในการวิจารณ์ด้วยหลักวิชา
และเหตุผลมากกว่าที่จะให้เป็นการวิจารณ์ด้วยจิตวิสัยของผู้วิจารณ์ และยังถือด้วยอีกว่านัก
วิจารณ์ย่อมมีเสรีภาพในการจะเลือกวิธีการของตนตามความพอใจ (The Literary Critic :
George Watson, หน้า 222)

สรุปความเป็นมาของการวิจารณ์วรรณคดีตะวันตก

ในระยะแรก ๆ ของการวิจารณ์วรรณคดี นักวิจารณ์ใช้การวินิจฉัยคุณค่าใน
การตัดสินพิจารณาว่าวรรณคดีเล่มใดดีหรือไม่ดี ส่วนเกณฑ์การตัดสินนั้นใช้วรรณคดีกรีก
และโรมันเป็นหลักเทียบเคียง ถ้าแต่งตามแบบฉบับกรีกหรือโรมันก็ถือว่าดี แต่ถ้าไม่ถือหลัก
ของกรีกและโรมันก็ตัดสินได้เลยว่าไม่ดี

การวิจารณ์เป็นอยู่เช่นนี้มาตลอดจนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 จึงได้เริ่มมีการ
เปลี่ยนแปลงโดยนักวิจารณ์ชื่อ ซาโตบริงด์ และมาตาม เดอ สตาเอล ซึ่งเห็นว่าวรรณคดี
เป็นเรื่องของชีวิตมนุษย์อยู่ในสังคมที่แตกต่างกัน ในช่วงระยะเวลาที่แตกต่างกัน จึงไม่ควร
ใช้เครื่องวัดอันเดียวกันตลอดไป

ต่อมาก็ได้มีความคิดในการวิจารณ์ โดยใช้เกณฑ์ต่าง ๆ หลายเกณฑ์ โดยมีแนวโน้ม
เป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์มากขึ้นตามลำดับ และในปัจจุบันนี้นักวิจารณ์เห็นว่าควรจะ
ได้ ใช้การวิเคราะห์และการวินิจฉัยคุณค่าประกอบกัน และควรมีข้อมูลอื่น ๆ ช่วยในการ
พิจารณาวรรณคดีเพื่อให้ได้ผลการวิจารณ์สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ความเป็นมาในการวิจารณ์วรรณคดีในประเทศของเรา

ในบ้านเมืองของเรา แม้จะไม่มีหลักฐานเขียนไว้เป็นหลักเกณฑ์ในการวิจารณ์หรือ
มีประวัติบ่งชี้ว่าเราได้มีการวิจารณ์วรรณคดีก็จริง แต่เราอาจอนุมานได้ว่าการศึกษาวาง
วรรณคดีวิจักษ์ (หรือความตระหนักค่าของวรรณคดี) และวรรณคดีวิจารณ์กันอยู่คู่กันไป

กับการศึกษาควรแต่งหนังสือมานานแล้วในอดีตกาล ครูอาจารย์จะสอนอย่างแพร่กษิมอยู่ในชีวิตประจำวัน ด้วยการให้บทเรียนเป็นกาพย์กลอน เช่น บทสอนอ่านกาพย์พระไชยสุริยาของสุนทรภู่ ตำรายาที่จารึกไว้ที่วัดโพธิ์มีลักษณะชี้แจงเป็นโคลงสี่สุภาพ ตำราโหราศาสตร์ ตำราเพชรพลอย ตำราว่าด้วยการแต่งฉันท บทกล่อมเด็ก บทสวดมนต์ บททำขวัญนาค ฯลฯ เหล่านี้ล้วนแต่งเป็นกาพย์กลอนและส่งเสริมวรรณคดีวิจิตรอยู่ในชีวิตประจำวันของคนไทยมาตลอด

หนังสือจินตามณี ของพระโหราธิบดี แต่งในสมัยพระนารายณ์มหาราช อาจเรียกได้โดยปริยายว่าเป็นหนังสือวางหลักเกณฑ์ในการวิจารณ์วรรณคดี กล่าวคือพระโหราธิบดีได้คัดเลือกตัวอย่างร้อยกรองที่เห็นว่าไพเราะมาเป็นแบบฉบับเป็นตัวอย่างการแต่งร้อยกรอง จึงเท่ากับพระโหราธิบดีได้เป็นผู้วิจารณ์ด้วยการวินิจฉัยตัดสินคุณค่าว่าดี เห็นว่าไพเราะและเหมาะสมที่จะใช้เป็นแบบอย่างสั่งสอนกุลบุตรผู้ศึกษา การคัดเลือกและพิจารณาตัดสินนำมาใช้เป็นไปตามความคิดและความรู้สึกของท่าน นั่นก็คือการวางเกณฑ์ในการตัดสินวรรณคดี เท่ากับเป็นการวิจารณ์วรรณคดี โดยอาศัยความรู้สึกส่วนตัวเป็นเกณฑ์ตัดสินนั่นเอง

อนึ่ง ในหนังสือเล่มนั้นยังบอกไว้ว่า กวีจะต้องมีความรู้ในพากย์ต่าง ๆ เช่น สยามพากย์ กัมพูชพากย์ มอญพากย์ ฯลฯ เพื่อใช้ในการแต่ง และเพื่อกุลบุตรจะได้อ่านวรรณคดีเข้าใจซาบซึ้ง ถ้าจะกล่าวถึงผลที่ได้รับแล้วก็จะกล่าวได้ว่านั่นก็คือการศึกษาเรื่องคำและความหมายของวรรณคดีอันเป็นส่วนหนึ่งการวิจารณ์วรรณคดีในเชิงอธิบายลักษณะนั่นเอง

ความนิยมในการแต่งอย่างเข้าแบบครู บางบท ที่เรียกว่าธรรมเนียมนิยม หรือ สำนวนนิยมในการแต่ง (Literary conventions) เช่น บทชมโฉม บทชมนกขมิ้มไม้ บทคร่ำครวญ บทส่งवास กวีมักนิยมแต่งในทำนองคล้ายคลึงกัน ย่อมเท่ากับการตัดสินว่าวิธีการนี้ หรือเทคนิคนี้เป็นวิธีการที่ดี เป็นแบบอย่างพึงยึดถือเป็นตัวอย่าง แต่ถ้าผู้แต่งเลียนแบบใกล้ชิดนักก็จะขาดบุคลิกภาพของกวีแต่ละคนไป กวีจึงพยายามแต่งให้มีรายละเอียดแตกต่างออกไป เป็นลักษณะเฉพาะของตน ๆ ไม่ซ้ำของเก่าจนเกินไป จึงอาจนับได้ว่าเป็นการศึกษาและฝึกฝนในแง่กลวิธีการแต่ง (technique) และสไตล์การแต่ง (style) ประกอบกัน และทั้งนี้ก็ย่อมเนื่องมาจากการได้ประเมินคุณค่าแล้ว ว่าวรรณคดีนั้นควรมีกวีวิธีการแต่งอย่างไรบ้าง จึงจะเป็นที่ยอมรับของผู้อ่าน

บุคคลระดับชาวบ้านที่ไม่มีการศึกษามากนัก ก็มีบทบาทในการประเมินคุณค่าวรรณคดีอยู่มิใช่น้อย บุคคลเหล่านี้เป็นผู้อ่าน เข้าใจ และติดใจบทประพันธ์เป็นเรื่อง ๆ ไป ซึ่งเป็นการยืนยันความคิด และความสามารถอย่างแท้จริงในการวิจารณ์วรรณคดีระดับชาวบ้าน เช่น ในการที่นิทานคำกลอนของสุนทรภู่เป็นที่นิยมของผู้อ่านทั่วไป หรือหนังสือสามก๊กของเจ้าพระยาพระคลังได้รับการยกย่องว่าด้อยค่าสำนวนดี เนื้อเรื่องน่าสนใจ เป็นที่นิยมอ่านกันอย่างกว้างขวาง เป็นตัวอย่าง

ในกฎมณเฑียรบาล กล่าวถึงราชกิจงานกิจของพระเจ้าแผ่นดิน ตั้งแต่สมัยพระบรมไตรโลกนาถว่า “หกทุ่มเบิกเสภาคนตรี เจ็ดทุ่มเบิกนิยาย” และในรัชสมัยของพระมหากษัตริย์พระองค์นั้นก็ได้อบรมเกล้าฯ ให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งเรื่องมหาชาติคำหลวง จบบริบูรณ์ (พ.ศ. 2025) หรือประวัติวรรณคดีที่กล่าวถึงการประกวดแข่งขันแต่งร้อยกรองหน้าพระที่นั่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ประวัติเหล่านี้ล้วนเป็นเครื่องแสดงว่า ได้มีการศึกษา การพิจารณา และก็มี การวินิจฉัยคุณค่าของบทกวีต่าง ๆ อยู่เป็นการประจำ

ตัวอย่าง การประกวดแต่งโคลงเชิงเปรียบเทียบระหว่างพระมหาราชเชียงใหม่ และศรีปราชญ์ตามที่ปรากฏในตำนาน

มหาราชเชียงใหม่	เจ้าย้าย้ายควัวซ่า	มเลื่องมา
	อย่าม้ายเมียงหางตา	ล่อเหลัน
	จะมาก็มารา	เทอญแม่ มาแม่
	ครั้นพี่มาอย่าเว้น	เรียกเจ้าจงมา
ศรีปราชญ์	เจ้าย้าย้ายควัวให้	เวียมเหงา
	ดูคุณนายพรานเขา	ล่อเนื้อ
	จะยิงก็ยิงเอา	ทรวงพี่ ราแม่
	เจ็บไปปานเจ้าเงื่อ	เงือดแล้วราถอย

โคลง 2 บทนี้ เป็นที่เข้าใจกันว่า โคลงของศรีปราชญ์จะได้รับวินิจฉัยว่าแหลมคมและมีอรรถรสดีกว่าโคลงของพระมหาราชเชียงใหม่

ตามตัวอย่างข้างต้น ทำให้เข้าใจว่าการวิจารณ์วรรณคดีนั้นเป็นเรื่องที่ปฏิบัติกันอยู่ในวงการกวี และใช้เกณฑ์แห่งอารมณ์สะท้อนใจและศิลปะในการเรียบเรียง ตัดสินตามความรู้สึกของผู้วิจารณ์

ในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระพุทธยอดฟ้าฯ เมื่อทรงฟื้นฟูศิลปวิทยาการ ทั้งปวงได้มีการประชุมผู้ทรงคุณวุฒิช่วยการแต่งหนังสือที่ขาดสูญไปในตอนเสียกรุง ได้ทรง เป็นประธานในที่ประชุมคัดเลือก และแก้ไขวรรณคดีที่แต่งขึ้นใหม่เหล่านั้นด้วยการวิพากษ์ วิวิจารณ์ เช่นหนังสือไตรภูมิที่นักปราชญ์ช่วยกันแต่งขึ้นทรงเห็นว่าฝีปากยังไม่ดีพอ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) แต่งขึ้นใหม่อีกฉบับหนึ่ง (คือไตรภูมิโลกวินิจฉัยความ พิสดาร)

รัชกาลสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าฯ มีประวัติเล่าถึงการประชุมกวีหน้าพระที่นั่งเป็นประจำ สุนทรภู่วิจารณ์และแก้ไขบทพระนิพนธ์ของพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ด้วยวิธีการที่ก่อความขัดเคืองพระทัยดังที่ทราบกันดีว่า สุนทรภู่วิเคราะห์การใช้คำและความ หมายของกลอนเป็นข้อวิพากษ์วิจารณ์ว่ายังไม่เหมาะสม และที่สมเด็จพระพุทธเลิศหล้าฯ โปรดปรานสุนทรภู่ก็เพราะมีพระบรมราชวินิจฉัยตัดสินว่ากลอนของสุนทรภู่ดี ทรงรับมาใช้ ในบทพระราชนิพนธ์ของพระองค์หลายตอน

ถึงรัชกาลที่สามแผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ ได้มีการคัดเลือกบทวรรณคดีต่าง ๆ เพื่อ จารึกไว้ ณ วัดพระเชตุพน นั่นก็คือการประเมินคุณค่าวรรณคดีต่าง ๆ ว่าบทใดควรแก้การ จารึก และอาจกล่าวโดยสรุปว่า ในการคัดเลือกลักษณะหลักการให้ความรู้ด้านวิชาการ การ สอนคติธรรมแก่ประชาชนเป็นแนวทางพิจารณาตามจิตวิสัยของผู้ตัดสินคัดเลือก

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ถ้าเราศึกษาประกาศและพระบรมราชา ธิบายเกี่ยวกับการใช้คำต่าง ๆ ในการเขียนหนังสือ เช่นประกาศห้ามใช้คำ “ชอบเนื้อพึงใจ” และ “ติดเนื้อต้องใจ” ในคำกราบทูลเป็นตัวอย่าง (ประกาศของ พ.ศ. 2395 ในหนังสือประชุม ประกาศรัชกาลที่ 4 คุรุสภาจัดพิมพ์) เราจะเห็นได้ว่าทรงสนพระราชหฤทัยในการใช้ถ้อยคำ ว่าควรใช้คำและความหมายที่ถูกต้องเจาะจงเหมาะสมกับโอกาสและบุคคล คำชี้แจงเรื่อง เกี่ยวกับการใช้ถ้อยคำเหล่านี้ ถ้าจะเปรียบเทียบจะมีลักษณะใกล้เคียงกับการเลือกใช้คำที่เหมาะสม เฉพาะที่ *le mot juste* ของนักเขียนตะวันตก และถ้าจะนับเป็นเกณฑ์หนึ่งในการวิจารณ์ วรรณคดีโดยเฉพาะด้านการใช้ถ้อยคำก็ย่อมนับได้

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ มีการติดต่อกับประเทศฝ่ายตะวันตก มากขึ้นและได้รับอิทธิพลการแต่งวรรณคดีตามแบบของยุโรปมากขึ้น มีการศึกษาอย่างมีระบบ แบบแผนตลอดจนการส่งนักศึกษาไทยไปศึกษาในยุโรป เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยส่งเสริมการอ่าน

การวิจารณ์วรรณคดีของคนไทยมากขึ้น และขยายการอ่านการวิจารณ์ออกกว้างขวางขึ้น มีบทวิจารณ์ของประชาชนในวารสาร เช่น บทวิจารณ์จดหมายเหตุและหนังสือพิมพ์ ของ ต.ว.ส. วัฒนาโก ในตุลวิภาค เล่ม 5 วันที่ 8 กรกฎาคม ร.ศ. 124 หน้า 1542 เรื่อง “ว่าด้วยสมัยหรือเวลา” มีใจความว่า

“ประเทศสยามเรา แต่ชั้นหนังสือจดหมายเหตุที่อ้างอวดว่าผู้กระทำเป็นกลาง ก็ยังทำกริยาเหมือนเขาพูดหยาบ ๆ ว่า (เฉียมมือ เฉียมเท้า) อยู่ในหนังสือฉบับใดที่ไม่เกรงใจ ไม่หัวประจบ เช่นสยามฟรีเปรศก็ถูกฟ้องไม่ใคร่หยุด และไม่ชอบหูของผู้ฟัง เพราะไปเปิดเผยแต่การที่เขาคิดจะปิดไว้รำไป

แท้จริงสยามฟรีเปรศ ได้มีคุณแก่ประเทศเราที่สุด ในข้อที่กล่าวไม่เกรงใจ ได้กระทำให้รัฐบาลของเรารู้สึกมีความระวังมาก เมื่อจะทำการสิ่งใดต้องตรวจตราพาดหน้าเสียให้ดีกว่าจะได้กระทำให้ความเคลื่อนไหวคลาดน้อยไปได้

จดหมายเหตุที่ประคองโถงแกงกล้วจะหกออยู่ จะมีคุณค่าอะไรหนักหนาแก่บ้านเมืองของเรา ด้วยบ้านเมืองของเราสมัยนี้ยังบกพร่องอยู่ไม่เพียงพอไม่เลือกกว่าการอย่างไร ”

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโบราณคดีสโมสรขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2450 โดยมีความมุ่งหมายสำคัญข้อหนึ่งว่า “เพื่อส่งเสริมการประพันธ์” และงานที่สำคัญเกี่ยวกับวรรณคดีก็คือการพิมพ์เผยแพร่วรรณคดีโบราณ เช่น ลิลิตยวนพ่าย ทวาทศมาส ฯลฯ นอกจากนี้คณะกรรมการยังตรวจคัดหนังสือที่แต่งดี เพื่อรับพระบรมราชานุญาตประทับพระราชลัญจกรมังกราบแก้ว (ความรู้ทั่วไปทางวรรณคดีไทย ม. รามคำแหง พ.ศ. 2515 หน้า 1) การคัดเลือกหนังสือที่แต่งดีเพื่อประทับตราอันมีเกียรติยิ่งนั้น คือการตัดสินใจวิจารณ์คุณค่าวรรณคดีนั่นเอง

ในหนังสือ “จดหมายเหตุความทรงจำ ของกรมหลวงนรินทรเทวี (พ.ศ. 2310–2381) และพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” โดยชื่อหนังสือก็ได้แจ้งไว้ชัดเจนแล้วว่าหนังสือนี้เป็นบทพระราชวิจารณ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งได้ทรงหยิบยกเรื่องต่างๆ ในจดหมายเหตุนั้นมาวิจารณ์เป็นตอนๆ ไป ในเรื่องเกี่ยวกับข้อเท็จจริง

ต่าง ๆ เป็นการวิจารณ์อย่างอธิบายเนื้อความในเรื่อง แต่ที่เป็นการวิจารณ์การแต่งวรรณคดีโดยตรงก็มี เช่น พระราชวิจารณ์เรื่อง “นิพนพานวังหน้า” (ซึ่งพระธิดาองค์หนึ่งในกรมพระราชวังบวร รัชกาลที่หนึ่ง ทรงนิพนธ์ไว้) ได้ทรงใช้วิธีอธิบายลักษณะ และตัดสินคุณค่าวรรณคดีเรื่องนั้น ตั้งมีใจความต่อไปนี้

“หนังสือนี้ ท่านผู้แต่งไม่ทราบอักษรวิธี เขียนด้วยความลำบากหาอะไรต่ออะไรบรรพทุกลงไป เพื่อจะสำแดงเครื่องหมายให้เข้าใจคำที่หวังจะกล่าว จึงไม่เป็นการง่ายแก่ผู้ที่อ่าน ถ้าจะอ่านตามตัวแทบจะไม่ได้ข้อความเท่าใด จำจะต้องเดาอ่าน แต่ถึงเดาอ่านดังนั้น ยังจะกลืนหัวเราะไม่ได้ ไปชั้นเสียในถ้อยคำที่จดลงไว้บ้าง เนื้อคำควรดูขวางซ้ำซากชวนให้พลิกข้ามไปเสียบ้าง ไม่ใคร่จะได้ข้อใจความถนัด ถ้าจะคัดอักษรวิธีรักษาต้นฉบับ จะเป็นการลำบากทั้งการเรียงพิมพ์และทั้งผู้ที่อ่าน จึงเห็นว่าจะคัดลายมือผู้เขียนหนังสือไม่เปลืองไว้ก็ไม่เป็นประโยชน์อันใดนอกจากหัวเราะเล่น จึงได้อ่านแปลข้อความตามที่อ่านได้ศัพท์ที่ควรจะแก้ให้ถูกต้องตามความหมายได้แก่ แต่ศัพท์ที่ผิดแท้ไม่ถูกภาษาได้คงไว้ ถ้าจะแก้ก็จะมากเกินไป หนังสือนี้จะนำมาลงในคำอธิบายพระราชวิจารณ์ ก็จะยืดยาวมาก ทำให้ข้อความสั้นเพื่อนไปเสีย แต่ครั้งจะทั้งเสียก็เห็นมีอันตราอยู่เฉพาะหน้า คือสมุดทั้ง 2 เล่มนั้นเก่าชำรุดลบเลือนมากถึงเก็บดึกจะไม่อยู่ได้เท่าใด อีกประการหนึ่ง ถ้าจะปล่อยให้นักปราชญ์เวลานี้อ่านแก้ไขตามชอบใจแล้วจะเดาผิดมากนัก เพราะเห็นปรากฏที่เขาเดาลากเส้นตรงขึ้นไว้เล่มหนึ่ง มีคำที่ผิดใจความเป็นอันมาก จึงได้คิดอ่านเขียนแปลลงไว้ ติดต่อกันท้ายสมุดเล่มนี้ เพื่อว่ามีผู้ใดประสงค์จะอ่านจะได้อ่านได้ ถ้าไม่อ่านก็ไม่ต้องอ่าน แต่ข้อความคงไม่สูญหายเสียทีเดียว

จะบอกแต่ใจความโดยย่อไว้ในที่นี้ว่า

ตั้งต้นกรมพระราชวังทรงพระประสูติ เวลาแรกที่ตกใจกันนั้นประทับทรงเปิดทองพระเห็นพระฉวีวรรณเศวตหมอง จึงพากันอยู่ประจำรักษา

อีกตอนหนึ่งทรงอธิบายว่า ถ้าจะหายประชวรให้เสวยพระสุธารสลงไป ได้ ครั้นเมื่อเสวยพระสุธารสก็ทรงพระอาเจียน ทรงพระดำริเห็นว่าจะไม่รอด จึงรับสั่งว่าจะไม่เสวยพระโอสถต่อไป เพราะจะเป็นเครื่องทวงเหนี่ยวให้พระชนม์

ยืนยาวไปอีก ได้ความทุกข์เวทนานาน จึงดำรัสสั่งเสียพระองค์เจ้าในกรม และนางข้างใน

ภายหลังเสด็จออกกวัดมหาราตุ ซึ่งพระมณฑปอันเพลิงไหม้ยังทำไม่แล้ว ขณะนั้นทรงพระประชวรพระยอดมีทุกข์เวทนานกล้า จึงชักพระแสงดาบออกจะแทงพระองค์เสีย พระโอรสซึ่งไว้ ทูลเล่าโลมได้พระสตีระงับเสด็จกลับเข้าพระราชวัง ทอดพระเนตรพระวิมานมนเทียรด้วยความอาลัยแล้วเสด็จออกทอ้งพระโรง ตรัสบอกข้าราชการว่าจะเสด็จสวรรคต ให้อุตสาห์ทำราชการสนองพระเดชพระคุณในพระเชษฐาธิราชโดยความซื่อตรง

สมเด็จพระเชษฐาธิราช เสด็จขึ้นไปเยี่ยมพระประชวร ทูลฝากพระโอรสและพระธิดา ขอให้ได้ครองอยู่ในพระราชวังบวรสืบไป สมเด็จพระเชษฐาทรงรับคำเป็นมั่นคงแล้ว จึงรับสั่งเรียกกรมพระราชวังหลังมาสั่ง ให้ทำนุบำรุงห้องและหลาน

เมื่อกรมพระราชวังสวรรคตแล้ว สมเด็จพระเชษฐาธิราชเสด็จไปประทับเบื้องพระเคี้ยวทรงพระกั้นแสงเศว้าโศก แล้วดำรัสปลอบเจ้านายที่เป็นธิดากกรมพระราชวัง อันกำลังเศร้าโศกอยู่มากจนพระองค์เจ้าเกษรเป็นลมแน่นิ่งไป แล้วเชิญพระศพออกตั้งที่ ให้หมายบอกโกนศีรษะทั่วทั้งพระราชอาณาเขต

ครั้นเมื่อพระบุพโพตก พระบุพโพนมีสีแดง ซึ่งผู้แต่งหนังสือเห็นว่า เป็นเนื้อหน่อพุทธรังกูร ได้เชิญพระบุพโพไปพระราชทานเพลิงที่วัดชนะสงคราม

ในกาลวันหนึ่ง ผู้แต่งหนังสือออกไปมีเทศน์ เคะพระโกศเชิญให้ทรงฟังธรรม ขณะนั้นพระโกศลั่น กำลังเทศนาค้างอยู่มีผู้มาบอกว่าเชษฐาสองคนเป็นโทษ เมื่อไต่ถามได้ความว่าเป็นโทษกบฏก็ไม่มีใครปรานี แต่ถึงดังนั้นผู้แต่งหนังสือได้บ่นถึงเชษฐาสองคนนั้น ว่ามีอิทธิฤทธิ์อำนาจเป็นที่ยำเกรงแก่ประเทศราช มีเจ้ากาวิละเป็นต้นได้ทำการทัพศึกมีชัยชนะ รำพันไปจนลงปลายถึงว่า หรือพระราชบิดาจะมาพาเอาไปเสียด้วย เพราะเห็นว่าดีกว่าอยู่

แต่นั้นไปพรรณนาคำครวญ แล้วก็รื้อความยกย่องพระเกียรติยศและพระเดชานุภาพ พระปรีชากล้าหาญของกรมพระราชวังทวนไปทวนมา

เรื่องหนึ่งนั้น กรมพระราชวังเสด็จขึ้นไปทรงปฏิสังขรณ์วัดที่กรุงเก่า มีผู้ทูลหนังสือทำทนายชู้ว่าจะทำอันตราย ความทราบถึงวังหลวง รับสั่งให้ไปทูลห้าม กรมพระราชวังไม่ฟังเสด็จขึ้นไป ก็ไม่มีเหตุอันใด เห็นจะเป็นสร้างวัดสุวรรณดาราราม

ต่อนั้นไปกล่าวถึงความทุกข์ของตัวผู้แต่งหนังสือ ว่าเมื่อเกิดเคลือบแคลงกันขึ้นในระหว่างวังหลวงกับวังหน้า ในหนังสือฉบับนี้พูดเป็นฝ่ายข้างวังหน้า ว่าวังหลวงเกณฑ์เขมรลากปืนขึ้นบ้อมก่อน กรมพระราชวังจึงใช้นักองค้อให้ไปสืบสวนความจากพวกเขมร ได้ความมากทราบทูลว่าปืนนั้นได้ลากขึ้นเมื่อพิธีตรุษ การที่ทรงชดเคืองก็เบาบางลงแล้ว วังหลวงกำลังกริ้วเจ้าลำดวน เจ้าอินทปัต และชดเคืองนักองค้ออยู่ จึงให้ชำระพระยาเขมรผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นขุนนางอยู่ในองค์พระอุไทยราชา เคยนับถือนักองค้อ กลับเบิกความปรักปรำเอานักองค้อ ว่ายุยงกรมพระราชวังจึงต้องรับพระราชอาญาจำทั้งตัวและบ่าวไพร่ จะประหารชีวิตเสีย ภายหลังรับสั่งให้ไปสืบถามวันทาเจ้าจอมมารดาซึ่งเป็นโทษอยู่ในเวลานั้น วันทาวาไหน ๆ ตัวก็จะตายจะให้การตามสัตย์จริง ดูเหมือนจะเป็นด้วยถ้อยคำวันทานั้นและคำอธิบายของท่านนักองค้อจึงไม่ต้องประหารชีวิต ภายหลังจึงทรงพระกรุณาให้พ้นโทษทั้งนายและบ่าว และพระราชทานเบี้ยหวัดด้วย

เมื่อสรรเสริญพระเกียรติยศไปแล้ว ก็เลี้ยวเข้าหาเมืองเขมรเลยเล่าถึงพงศาวดารเมืองเขมรตั้งแต่พระเจ้าประทุมสุริวงศ์จนถึงต้องฤกษ์สถาป

ต่อนั้นไปกล่าวถึงงานพระเมรุ ว่าด้วยเชิญพระบรมศพออกและพระเบญจา จนถึงพระราชทานเพลิงลอยพระอังคาร เชิญอัฐิกลับ ผู้แต่งรู้สึกเปลี่ยวเปล่าเศร้าใจ เพราะพลับพลาไม่มีงานหน้าพลับพลาประชันกับวังหลวงเช่นแต่ก่อน

ครั้นเมื่อเสร็จงานแล้ว ทรงสงสัยว่าพระอิฐวังหน้าค่า ให้เอานางข้างใน มาชำระไต่สวน ที่เห็นเป็นคนสัตย์ชอบวิสุทธิอยู่ที่ให้รับราชการอยู่ในวังหลวง ที่เป็นที่รังเกียจก็พระราชทานไปแก่เจ้านาย

เมื่อคนไปจากวังเสียมากเช่นนั้น ความเปลี่ยวเปล่าแห่งวังก็มากขึ้น กล่าวถึงเหตุฉนวนเข้าขอสดับปกรณ์พระบรมอิฐ และเจ้านายผลัดกันจัด ฐูปเทียนขึ้นไปเฝ้าบูชาที่พระที่นั่งพรหมเมศร์ชานอมเป็นทีไว้พระอิฐ

กล่าวถึงได้พระพุทธรูปซึ่งมีนิ้วพระหัตถ์ ไม่บริบูรณ์มาแต่โบราณ ตามตำนานนั้น กรมพระราชวังมีบารมีมาก จึงสามารถต่อวันนั้นสำเร็จได้

กล่าวถึงเวลาที่เสด็จออกทรงผนวช ยกเทียบเหมือนพระเวสสันดร วังหลวงเหมือนพระเจ้ากรุงสุโขทัย กล่าวถึงเรื่องขอชีวิตเจ้าเวียงจันทน์ ซึ่งต้องหาว่าเป็นกบฏ ความปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุเรื่องทรงผนวช ซึ่งได้มีอยู่ในหนังสือนี้ ผู้แต่งพ้อตัดว่ากุศลนั้นไม่ช่วย

บ่นถึงความเสื่อมยศเสื่อมเกียรติ ไม่มีคนยำเกรง และบอกตำแหน่งของ ตัวว่า เมื่อยังเสด็จอยู่ทั้งสองพระองค์ นั่งต่างหากแต่สมเด็จพระเจ้าตากทรงสอง พระองค์ นอกนั้นเจ้านายทั้งวังหลวงวังหน้านั่งเสมอกันปนกัน เสียตายว่ากรม พระราชวังไม่มีพระโอรสด้วยพระอัครชายาจะได้สืบวงศ์ต่อไป มีแต่ลูกพระ- สนมจึงได้ถอยยศศักดิ์ และแค้นพี่น้องกันเอง ว่าไม่มีความสามัคคีพยายาม ปองร้ายกันเหมือนไม่ใช่ร่วมบิดาเดียวกัน”

การวิจารณ์วรรณคดีของวรรณคดีสโมสร

การวิจารณ์ในสมัยรัชกาลที่ 6 จะมีลักษณะที่ปรากฏให้เห็นเป็นที่สังเกตอยู่ 2 ประการ คือ

1. ตัดสินเชิงเปรียบเทียบและยกย่องว่าวรรณคดีชิ้นใดเป็นเอกในประเภทเดียวกัน ดังนั้นลิลิตพระลอเป็นเอกในการแต่งแบบลิลิต เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นเอกในบรรดาเรื่องเสภา อิเหนาเป็นเอกในกระบวนบทละคร และสามก๊กเป็นยอดเยี่ยมในบรรดา วรรณกรรมประเภทร้อยแก้ว เป็นต้น

2. เกณฑ์ตัดสินใช้สำนวนโวหารการแต่งและลักษณะของเนื้อเรื่องประกอบกัน

ตัวอย่างการวิจารณ์ลิลิตพระลอ

“เรื่องพระลอ ซึ่งเป็นแต่บันทึก ผู้แต่งมีช่องทางที่จะกล่าวให้จับใจกว้างขวางยิ่งกว่ากัน เพราะฉะนั้นจึงนับถือกันว่า พระลอเป็นเรื่องพิเศษกว่าเรื่องอื่น ยกย่องเป็นตำรามาแต่โบราณกาล แม้หนังสือจินตามณีที่พระโหราธิบดีแต่งเป็นตำราเรียนภาษาไทย เมื่อสมัยพระนารายณ์ก็ได้คัดโคลงในเรื่องพระลอมาใช้เป็นแบบในหนังสือ ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกฯ ทรงนิพนธ์ลิลิตตะเลงพ่ายขึ้น คนทั้งหลายนับถือกันว่าแต่งดีอย่างยิ่งอีกเรื่องหนึ่ง ถึงกระนั้นก็ไม่ทำให้ลดความนับถือเรื่องพระลอลงกว่าแต่ก่อน อาศัยเหตุทั้งปวงดังกล่าวมา ถ้าจะต้องตัดสินเอาเรื่องใดเป็นเอกในสามลิลิตนั้นไซ้ ข้าพเจ้าเห็นสมควรจะเป็นเรื่องพระลอ (คำตัดสินของวรรณคดีสโมสร พ.ศ. 2457)”

ในระยะเวลาต่อมาใกล้กับปัจจุบันประมาณ 2—3 รอบสิบปี (ทศวรรษ) หลังนี้ มีการศึกษาวรรณคดีอย่างกว้างขวางลึกซึ้งตามลำดับเวลา ในสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาเช่นที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีการเรียนเป็นวิชาการวิชาหนึ่ง และมีการฝึกฝนการวิจารณ์วรรณคดี โดยเฉพาะประเภทนวนิยายร่วมสมัยที่เขียนขึ้นในระยะเวลาใกล้เคียงกับการวิจารณ์นั่นเอง (สอนโดย ม.จ. วรรณไวทยากร วรวรรณ)* แทนที่จะเป็นการวิจารณ์แต่เฉพาะหนังสือเก่าที่ยกย่องกันตลอดมาว่าเป็น “วรรณคดี” ดังปรากฏว่าเมื่อ พ.ศ. 2481 ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมีบทวิจารณ์นวนิยายของนิสิตที่กำลังศึกษาอยู่ในคณะอักษรศาสตร์ มีบทวิจารณ์ที่น่าสนใจและเรียกได้ว่ามีเหตุผล มีหลักเกณฑ์ในการวิจารณ์หลายบท เช่น บทวิจารณ์เรื่องผู้ดี นวนิยายของดอกไม้สด โดย นิลวรรณ ปิ่นทอง บทวิจารณ์เรื่องแหวนประดับก้อย ของ ลันด์ เทวรักษ์ โดย นาถ ชิตวารี เป็นต้น (บทวิจารณ์เหล่านี้หาอ่านได้จากหนังสือมหาวิทยาลัยอันเป็นหนังสือของสโมสรจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยประจำปี พ.ศ. 2481) เป็นที่น่าเสียดายที่การฝึกฝนการวิจารณ์วรรณคดีไม่ได้กระทำต่อมาอย่างสม่ำเสมอเหมือนในครั้งนั้น ในสถานศึกษานั้น แต่ก็ยังมีการสอนวิชาวรรณคดีวิจารณ์นี้ตลอดมา แต่มีลักษณะวิชาแตกต่างไปจากเดิมบ้าง กล่าวคือ วิชาวรรณคดีวิจารณ์ในระยะเวลาหลัง พ.ศ. 2481 มีลักษณะเป็นการสอบสวนพิจารณาหาข้อเท็จจริงโดยเฉพาะในด้านประวัติและลักษณะของหนังสือ (สอนโดยอาจารย์ ธนิต อยู่โพธิ์) เช่น สอบสวนหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับ

* พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกประพันธ์

เวลาแต่งเรื่องนางนพมาศ ซึ่งเห็นว่า ส่วนวนและเนื้อความใหม่กว่าสมัยสุโขทัยมาก อาจเป็นของแต่งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์นี้เอง วิธีการศึกษาวรรณคดีวิจารณ์จึงเป็นการเน้นการวิเคราะห์วรรณคดีมากกว่าที่จะเป็นแบบวิพากษ์วิจารณ์เชิงวิวินิจฉัยคุณค่า

ในขณะปัจจุบันได้มีการศึกษาวรรณคดีวิจารณ์ในสถาบันการศึกษาชั้นอุดมศึกษาทั่วไป และอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า มีแนวโน้มในการใช้เกณฑ์หรือทฤษฎีวรรณคดีตะวันตก ซึ่งถือว่าเป็นทฤษฎีสากลมากขึ้น

นอกจากสถาบันการศึกษาดังกล่าวข้างต้นแล้ว ความตื่นตัวและความสนใจในการวิจารณ์วรรณคดีได้ทวีขึ้นตลอดมาจนปัจจุบันนี้ ในด้านสื่อมวลชน ผู้อ่านและนักศึกษาทั่วไป นิตยสาร วารสารและหนังสือพิมพ์ข่าวรายวันก็มีบทวิจารณ์หนังสือ เป็นทำนองปฏิบัติหนังสือบ้าง เป็นการวิจารณ์บ้าง วารสารบางฉบับ เช่น สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ได้นำวรรณกรรมร่วมสมัยทั้งของไทยและของต่างประเทศมาวิจารณ์โดยผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง เรียกได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ส่งเสริมการอ่าน ส่งเสริมความรู้และวิจยารณญาณในการอ่าน (โดยเฉพาะสำหรับคนบางกลุ่มที่มีการศึกษามากกว่าสามัญชนทั่วไป ซึ่งเป็นประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ) นักศึกษา นักหนังสือพิมพ์และนักอ่านทั่วไปได้ให้ความสนใจที่จะเป็นผู้วิจารณ์ เป็นผู้อ่านการวิจารณ์ และผู้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการวิจารณ์มากขึ้น ควบคู่กันไปกับการเขียนแนวใหม่ ๆ ที่มีลักษณะเป็นการแต่งแบบสากลนิยมยิ่งขึ้น

สรุปการวิจารณ์วรรณคดีในระยะเวลาปัจจุบันนี้

1. มีการวิจารณ์วรรณคดีประเภทต่างๆ เป็นส่วนรวมเช่น วิจารณ์วรรณคดีประเภทนวนิยายโดยไม่แยกเจาะจงว่าเป็นเรื่องใด วิจารณ์หนังสือพิมพ์ข่าวรายวัน พิจารณาแนวโน้มนิยมและลักษณะต่างๆ หรือวิจารณ์ (เชิงวิเคราะห์) วรรณคดีในสมัยใดสมัยหนึ่ง
2. วิจารณ์วรรณคดีแยกเป็นเรื่องๆ โดยเฉพาะ เช่น วิจารณ์เรื่อง “เขาชื่อกานต์” ของสุวรรณี สุคนธา โดย มัทนี รัตน์ (วารสารธรรมศาสตร์)
3. มีบทวิเคราะห์เฉพาะตอนในวรรณคดีต่างๆ เช่น วิเคราะห์ “บทรักในวรรณกรรมปัจจุบัน”

4. วิจารณ์นักเขียน หาข้อสรุปวรรณคดีประเภทต่าง ๆ เช่น “นักเขียนบ้านเรา” (สุชาติ สวัสดิ์ศรี 2513 คนเขียนหนังสือ หน้า 110) “การระมัดระวัง เมืองเดิม” (สุจิตต์ วงษ์เทศ คนเขียนหนังสือ หน้า 146)

5. ให้ข้อสังเกตและวิจารณ์การวิจารณ์ทั่วไป ตลอดจนการพยายามวางหลักเกณฑ์กว้าง ๆ ในการวิจารณ์ เช่น “คนเขียนหนังสือ” เสถียร จันทิมาธร รวบรวม มีเรื่อง “ศิลปะกับการวิจารณ์” ทวีป วรดิถก 2513 หน้า 124 และ “ทำไมจึงต้องมีคอลัมน์หนังสือ” ของ จิตติน ธรรมชาติ (คนเขียนหนังสือ 2513 หน้า 42)

6. แม้จะมีผู้วางแนวทางกว้าง ๆ ในการวิจารณ์อย่างมีหลักเกณฑ์ขึ้นก็จริง แต่ก็ยังไม่ปรากฏชัดเจนว่ามีนักวิจารณ์ที่มีเอกลักษณ์ประจำเป็นกลุ่มพอที่เรียกได้ว่าอยู่ในกลุ่มใด ใช้แนวทางใดเป็นเกณฑ์พิจารณาเหมือนอย่างในต่างประเทศ* การวิจารณ์จึงขึ้นอยู่กับภูมิปัญญาและความสามารถส่วนบุคคลเป็นสำคัญ แต่ก็อาจกล่าวได้ว่า นักวิจารณ์ส่วนใหญ่ใช้เหตุผลในการวิจารณ์มากกว่าการใช้ความรู้สึกส่วนตัว และถ้าเมื่อใดนักวิจารณ์ละเลยเหตุผลและหลักฐานในการวิจารณ์ ข้อวิจารณ์นั้นก็ไม่ใช่ที่ยอมรับนับถือของผู้อ่านที่มีวิจรรย์ญาณ ความนิยมในการวิจารณ์ที่ถูกหลักเกณฑ์ มีเหตุผลและมีหลักฐาน จึงเป็นเครื่องบังคับนักวิจารณ์ในตัว

อย่างไรก็ตาม ถ้าจะมองในด้านดี ก็อาจกล่าวได้ว่าวงการวิจารณ์วรรณคดีกำลังขยายตัวกว้างขวางออก และกำลังทำงานได้ผลอยู่อย่างสม่ำเสมอในการติดตามการแต่งหนังสือและวิวัฒนาการของศิลปะสาขานี้

* กล่าวเช่นนี้ใน พ.ศ. 2520